

BORIS JOHNSON

FAKTOR CHURCHILL

MUŽ, KTERÝ PSAL DĚJINY

≡ KNIHA ZLIN

FLEET

BORIS JOHNSON

**FAKTOR
CHURCHILL**

**BORIS
JOHNSON**

FAKTOR
CHURCHILL

MUŽ, KTERÝ PSAL DĚJINY

 KNIHA ZLIN

Copyright © Boris Johnson, 2014
Translation © Pavel Bakič, 2016

ISBN 978-80-7473-459-5 (PDF)

Leovi F. Johnsonovi

Předmluva

Pes jménem Churchill

Když jsem vyrůstal, bralo se to za danou věc. Churchill byl zkrátka největší státník, kterého Británie kdy zrodila. Už v nejútlejším věku jsem měl dost přesnou představu o tom, co dokázal: překonal všechny překážky a dovedl mou vlast k vítězství nad jednou z nejdopudivějších tyranií všech dob.

Znal jsem základní obrysy jeho životní dráhy. S bratrem Leem jsme pročetli jeho obrazový životopis od Martina Gilberta tak nábožně, až jsme znali popisky k jednotlivým fotografiím nazpaměť.

Věděl jsem, že byl mistr proslovů, a můj otec (jako otcové mnoha z nás) příležitostně citoval některé jeho nejslavnější výroky; už tehdy jsem si uvědomoval, že řečnické umění schází na úbytě. Věděl jsem, že byl vtipný, nebral si servítky a že dokonce ani na poměry své doby nebyl politicky korektní.

U večeře jsme slýchali apokryfní historky z jeho života: třeba jak Churchill seděl na toaletě, když mu oznámili, že s ním chce mluvit následník trůnu, a jak odpověděl, že také právě sedí na trůně a nikdo ho tam následovat nemá, atd. Znali jsme tu, podle které mu socialistická poslankyně Bessie Braddocková údajně vyčetla, že je opilý, a on jí s dechberoucí hrubostí odpověděl, že je ošklivá a že on do rána vystřízlíví.

Myslím, že jsme také v mlhavých obrysech znali tu o konzervativním ministrovi s příslušníkem královské gardy... Nejspíš pro vás také nebude nová, ale nevadí. Nedávno jsem si od Churchillova vnuka, sira Nicholas Soamese, vyslechl v Savoyi u oběda její autoritativní verzi.

I když si odmyslíme, jak vynikajícím vypravěčem Soames je, zní ta historka pořád důvěryhodně – a vypovídá cosi o klíčovém tématu této knihy, o Churchillově velkodušnosti.

„Jeden z jeho konzervativních ministrů byl bukvice, jestli mi rozumíte...,“ (spustil Soames na celou hotelovou restauraci) „... ale zároveň dědečkův dobrý přítel. Každou chvíli ho někde nachytali, ale tehdy jste samozřejmě neměli na každém rohu novináře a nikdo nic neroztroubil. Jednou pokoušel štěstěnu až moc, protože ho načapali, jak ve tři ráno hobluje na lavičce v Hyde Parku gardistu – mimochodem to bylo v únoru.

Okamžitě o tom dostal hlášení předseda poslaneckého klubu a zavolał Jockovi Colvillovi, dědečkovu osobnímu tajemníkovi.

„Jocku,“ povídá předseda, „obávám se, že mám moc špatnou zprávu o panu tom a tom. Stalo se totéž, co obvykle, ale domákl se toho tisk a určitě s tím půjde na veřejnost.“

„A jéje,“ na to Colville.

„Marná sláva, asi bych měl za premiérem dojít a oznámit mu to osobně.“

„Ano, to byste asi měl.“

A tak předseda poslaneckého klubu dojel na Chartwell [Churchillovo sídlo v Kentu] a vešel do pracovny, kde děda zrovna pracoval vstojе u svého vysokého pultu. „Dobrý večer, předsedo,“ pootočil se, „co pro vás můžu udělat?“

Předseda mu tu nešťastnou situaci vysvětlil. „Bude muset odstoupit,“ uzavřel.

Rozhostilo se dlouhé ticho. Churchill potahoval z doutníku. Nakonec se zeptal: „Rozuměl jsem vám správně, že pana toho a toho přistihli s gardistou?“

„Ano, pane premiére.“

„V Hyde Parku?“

„Ano, pane premiére.“

„Na lavičce?“

„Přesně tak, pane premiére.“

„Ve tři ráno?“

„Jak říkáte, pane premiére.“

„V tomhle počasí! Na mou duši, člověk se hned dme pýchou, že je Brit!““

Věděl jsem, že zamlada býval ohromně statečný, že se osobně účastnil krvavých bojů, že po něm stříleli na čtyřech kontinentech a že byl mezi prvními, kdo se vznesli na palubě letadla. Věděl jsem, že v době školní docházky na Harrow byl tak trochu skrček, že nakonec dorostl jen do nějakých sto sedmdesáti centimetrů a přes hrud neměl ani osmdesát, že se musel nejprve vypořádat se zadržováním, depresemi a svým úděsným otcem, než se vypracoval na největšího žijícího Angličana.

Vyrozuměl jsem, že ho obklopuje cosi posvátného a magického, moji prarodiče si totiž schovali titulní stranu *Daily Expressu* ze dne, kdy ve svých devadesáti zemřel. Těšilo mě, že jsem se narodil rok předtím: čím víc jsem toho o něm četl, tím víc ve mně sílila hrdost, že jsem byl naživu současně s ním. O to spíš mě trápí a udivuje, že mu dnes, téměř padesát let po smrti, hrozí, že upadne do zapomnění nebo přinejmenším že se na něj bude vzpomínat zkresleně.

Nedávno jsem si kupoval doutník na letišti v blízkovýchodní zemi, která je pravděpodobně Churchillovým

výtvořem. Všiml jsem si, že značka doutníku zní San Antonio Churchill, a zeptal jsem se prodáváče v duty-free shopu, jestli ví, kdo to Churchill byl. Pečlivě si jméno přečetl a já mu zopakoval výslovnost.

„Šeršíl?“ ujistil se. Zřejmě mu to nic neříkalo.

„Za války,“ napovídal jsem, „za druhé světové.“

V tu chvíli se zatvářil, jako by se mu cosi vynořilo z těch nejzapadlejších, nejtemnějších hlubin paměti.

„Starý potentát?“ nadhodil. „Myslím, že ano, možná. Nevím.“ Pokrčil rameny.

Což o to, nevedl si hůř než spousta dnešního dorostu. Ti, kdo dávají při vyučování pozor, si odnášejí dojem, že Churchill bojoval proti Hitlerovi, aby zachránil Židy. Ale většina mladých si podle čerstvého průzkumu myslí, že je Churchill pes z reklam na stejnojmennou britskou pojišťovnu.

Přijde mi to škoda, osobnost Churchillova ražení by se přece dnešním mladým lidem měla zcela očividně zamlouvat. Vystupoval excentricky, nespoutaně, teatrálně, měl vlastní charakteristický styl oblékání – a byl to naprostý génius.

Vynasnažím se část jeho geniality přiblížit těm, kdo si ji možná plně neuvědomují nebo jim vypadla z paměti – a samozřejmě je mi jasné, že to zavání troufalostí.

Nezabývám se historií profesionálně a jako politik nejsem – biblicky řečeno – hoden ani rozvázat řemínek u Churchillovy obuvi, potažmo obuvi Roye Jenkinse, který o něm pojednal ve špičkovém jednosvazkovém životopisu. Jako churchillovský badatel se skláním před Martinem Gilbertem, Andrewem Robertsem, Maxem Hastingsem, Richardem Toyem a mnoha dalšími.

Neuniklo mi, že o našem hrdinovi vyjdou každoročně stovky knih, ale přesto jsem si jistý, že je čas Churchilla znovu zhodnotit: nesmíme jeho renomé pokládat

za neotřesitelné. Veteráni druhé světové války postupně odcházejí. Ztrácíme ty, kdo si vybavují zvuk jeho hlasu, a mám obavy, abychom si vzpomínky na jeho dalekosáhlé dílo nenechali rozplynout v naprosté nekonkrétnosti.

Žijeme dnes v mlhavé domněnce, že druhou světovou válku vyhrála ruská krev a americké peníze, a přestože to je v jistých ohledech pravda, zároveň je pravda i to, že nebýt Churchilla, téměř jistě by vyhrál Hitler.

Nacistům už by totiž nemuselo být možné vzít dobytá evropská území. Právem dnes naříkáme nad nedostatkem Evropské unie, přitom jsme ale zapomněli na onen propastně hrůzný svět, který až příliš snadno mohl nastat.

Je třeba si ho dnes připomínat a je třeba si připomínat, čím vším tento britský ministerský předseda přispěl k utváření reality, ve které dodnes žijeme. Po celém světě, od Evropy přes Rusko a Afriku až po Blízký východ, narážíme na stopy toho, jak jeho myšlenky formovaly skutečnost.

Churchill je pro dnešek podstatný, protože zachránil naši civilizaci. A je podstatné, že ji mohl zachránit právě jen on.

Zosobňuje pádný argument proti všem marxistickým historikům, kteří považují dějiny za příběh nesmírných a neosobních ekonomických sil. Poselství *Faktoru Churchill* zní, že rozhodující úlohu může sehrát jeden jediný člověk.

V průběhu Churchillova sedmdesátiletého veřejného působení narážíme znovu a znovu na chvíle, kdy jeho osobnost ovlivnila svět a běh událostí – daleko většího množství událostí, než se dnes většině lidí vybaví.

Sehrál klíčovou roli při nástupu sociálního státu na začátku dvacátého století. Dopomohl britským pracujícím k zavedení úřadů práce, přestávek na svačinu

a podpory v nezaměstnanosti. Stvořil RAF a tank a zásadně se podepsal na účasti britských sil v první světové válce a na jejich vítězství. Sahrál nezastupitelnou úlohu při vzniku Izraele (a dalších zemí), nemluvě o jeho kampani za sjednocenou Evropu.

V několika případech sehrál úlohu bobra, který přehradil proud událostí. A nikdy nezměnil tok dějin tak zásadně jako v roce 1940.

Osudem člověka je jeho charakter, říkali staří Řekové a já souhlasím. Pokud ten výrok platí, nabízí se závažnější a zcela fascinující otázka, čím je charakter utvářen.

Které jednotlivosti Churchillovi umožnily, aby se své titánské role zhostil? Které kovárny ukuly jeho železnou vůli a mysl ostrou jako břitva?

Kdo kladivo, kdo řetěz vzal, do pece mozek tavit dal? ptá se William Blake. To je, oč tu běží.

Nejprve se však pokusíme nalézt shodu na tom, co dokázal.

Kapitola první

Nabídka od Hitlera

Pokud vás zajímá jeden z rozhodujících okamžiků poslední světové války a zároveň chvíle, kdy se lámaly dějiny celého světa, následujte mě. Zamíříme do ošumělé místnůstky v Dolní sněmovně – nejdřív nahoru po schodech, potom starými rozvrzanými dveřmi do potměšlé chodby a jsme tam.

Je nabíledni, že místnost na plánech Westminsterského paláce z bezpečnostních důvodů nenaleznete, a ani průvodce obyčejně neumluvíte, aby vás do ní zavedli. Přísně vzato už ve své původní podobě ani neexistuje, padla totiž za oběť nacistickému bombardování. Její místo však zaujala poměrně věrná rekonstrukce.

V takovémto a podobných zákoutích se ministerští předsedové nebo předsedkyně setkávají s kolegy z Dolní sněmovny. O interiéru se není potřeba příliš rozepisovat, místnost je zařízena zcela předvídatelně.

Představte si všudypřítomné čalounění ze zelené kůže s mosaznými knoflíky, deštění z dubového dřeva s výraznou kresbou, tapety navržené Puginem a několik grafik visících poněkud našikmo. A představte si kouř, protože se bavíme o odpoledni 28. května 1940, tedy o éře, kdy byl tabák pro velkou část politiků, hrdinu tohoto životopisu nevyjímaje, neodmyslitelným průvodcem.

Můžeme předpokládat, že dělená okna nepropouštěla mnoho slunečního světla; přesto by většina běžných občanů hlavní osoby jednání hravě poznala. Účastníků bylo celkem sedm a dohromady tvořili britský válečný kabinet.

Kritičnost situace, ve které se nacházeli, nám může přiblížit skutečnost, že poslední tři dny zasedali téměř nepřetržitě. Od 26. května se jednalo už o devátou schůzku a existenční otázka, před kterou společně s celým světem stáli, prozatím zůstávala nerozřešená.

Schůzi předsedal premiér Winston Churchill. Po jednom boku mu seděl Neville Chamberlain, paličatý ex-premiér s vysokým límcem a hustým knírem, kterého Churchill na postu ministerského předsedy vystřídal bez velkých servítek. Bývalý premiér čelil výčitkám, ať už spravedlivým, nebo nespravedlivým, že podcenil hrozbu představovanou Hitlerem a že může za nezdar appeasementu. Když nacisté na začátku měsíce vyhnali z Norska britské síly, odsákal to právě Chamberlain.

Zasedání se dále účastnil lord Halifax, vysoký, pohublý ministr zahraničí, který měl od narození zakrňlou levici a maskoval to černou rukavicí. Dorazil i Archibald Sinclair, předseda Liberální strany, které dal Churchill kdysi vale. Přítomni byli také Clement Attlee a Arthur Greenwood, zástupci Labouristické strany, proti níž mířily některé z nejjedovatějších Churchillových invektiv. Nechyběl ani sir Edward Bridges, který jako vedoucí úřadu vlády pořizoval záznam.

S velice prostě znějící otázkou, která před nimi stála, si přítomní lámali hlavu už několik dní a čelili přitom přívalu stále černějších zpráv. Nikdo ji nepoložil nahlas, ale všichni věděli, jak zní. Má Británie bojovat? Je rozumné, aby mladí britští vojáci umírali ve válce, která je podle všeho předem prohraná? Mají Britové

raději vyjednat dohodu, která by mohla zachránit život až stovkám tisíc lidí?

Pokud by ji tehdy vyjednali a britským odstoupením z bojů válku de facto ukončili, nezachránili by tím v důsledku miliony životů po celém světě?

Mám za to, že se v mé generaci – o generaci mých dětí ani nemluvě – nenajde mnoho těch, kdo si uvědomují, jak těsně nás nastolený scénář minul, s jakou střízlivostí a logikou mohla Británie roku 1940 složit zbraně. Našly se vlivné hlasy volající tehdy ve vši vážnosti po „vyjednávání“.

Není obtížné pochopit, z čeho se jejich úvahy rodily. Zprávy z Francie nebyly pouze špatné, nýbrž neuvěřitelně špatné a odnikud nekynula sebemenší naděje, že by se na tom mělo něco změnit. Německé jednotky se řítily k Paříži a francouzskou obranu prorážely tak snadno, až to skutečně vypadalo, že patří k nové nadřazené rase bojovníků vyznačujících se mimořádným fanatismem a efektivitou. Hitlerovy tanky se nepřihrnuly pouze přes nížiny na severu, ale i přes ardenské rokle, považované dosud za nepřekonatelné. Maginotova linie stála jen za posměch, jednoduše ji obešly.

Francouzští generálové byli k politování: bělovlasí rozklepaní staříci, kteří s *képis* na hlavě vypadali jako inspektor Clouseau. Pokaždé, když se někde pokusili zaujmout obrannou linii, zjistili, že už na ně Němci nějakou záhadou čekají, a pak se z nebe snesly stuky kvílející jako meluzína a tanky se zase rozjely.

Britský expediční sbor skončil obklíčený u přístavů na břehu kanálu La Manche. Jeho krátký pokus o protiútok Němci odrazili a teď vojáci čekali u Dunkerku na evakuaci. Kdyby Hitler poslechl svoje generály, mohl nás tehdy rozdrtit: stačilo, aby na rychle se zmenšující a v podstatě bezbranné území vyslal tanky nepřežítelného generála Guderiana. Ten by pozabíjel nebo

zajal většinu britských ozbrojených sil a naše země by se bez nich nevzmohla na hmatatelný odpor.

Místo toho přelétala luftwaffe nízko nad plážemi a ostřelovala je z palubních kanónů. Britští vojáci pluli ve vodě tvářemi dolů nebo z enfieldek nadarmo pálili k obloze. Pumpy ze střemhlavých bombardérů je trhaly na kusy. Ten den, 28. května, se přinejmenším generálům a politikům, když už ne široké veřejnosti, zdálo velice pravděpodobné, že Británie přijde o většinu svých vojáků.

Válečný kabinet přihlížel nejhorší potupě, jakou britské ozbrojené síly zažily od ztráty amerických kolonií, a podle všeho ji neměl jak zvrátit. Při pohledu na mapu Evropy, která se válečnému kabinetu naskýtala, tuhne krev v žilách.

Už před dvěma lety došlo k anšlusu Rakouska. Československo zaniklo. Polsko bylo na kolenou. A za posledních pár týdnů se Hitlerova sbírka trofejí ještě děsivě rozrostla. Při záboru Norska hravě přechytračil Brity (mezi nimi i Churchilla), kteří celé měsíce vymýšleli plán na odvrácení invaze. Dánsko mu padlo do rukou za necelé čtyři hodiny.

Nizozemsko kapitulovalo. Belgický král zbaběle vztyčil bílý prapor právě minulou půlnoc. A každou hodinou se vzdávaly další a další francouzské jednotky. Některé předtím svedly zuřivý, hrdinný boj, jiné se osudu podrobily se skličující odevzdaností.

Nejpodstatnější geostrategický fakt měsíce května 1940 zněl, že Británie a její impérium zůstaly samy. Realisticky vzato nemohly odnikud očekávat pomoc, alespoň ne v nejbližší době. Italové stáli proti nám. Fašistický vůdce Mussolini uzavřel s Hitlerem Ocelový pakt a chystal se po boku německých vojsk zapojit do bojů, veden dojmem, že Hitlerova porážka nepřichází v úvahu.

Rusové podepsali odpudivý pakt Molotov–Ribbentrop, kterým si s nacisty rozdělili Polsko. Američané pochopitelně na možnost dalších bojů v Evropě reagovali alergicky: v první světové válce přišli o více než padesát šest tisíc mužů, a pokud připočteme oběti španělské chřipky, pak více než sto tisíc. Nenabízeli nic než polohlasně a zpovzdálí vyjadřovanou solidaritu; navzdory Churchillovým prohlášením, při kterých vlastně jen dával průchod svým zbožným přáním, neexistoval jediný náznak toho, že by se americká kavalerie měla zničehonic objevit na obzoru.

Všichni v místnosti si dovedli představit, jaké důsledky bude mít, jestliže z boje neustoupí. O válce věděli první poslední. Někteří z nich zažili nasazení v předchozím světovém konfliktu: hrůzyplné vzpomínky, které na něj svět choval, byly teprve dvaadvacet let staré, nestihla uplynout ani taková doba, jaká nás dnes dělí od první války v Zálivu.

V celé zemi se sotva našla rodina, která by tehdy někoho neoplakala. Chtít po Britech, aby totéž podstoupili zas – bylo by to správné? Bylo by to spravedlivé? A čemu by to posloužilo?

Podle záznamů ze zasedání se zdá, že schůzi víceméně zahájil Halifax. Šel přímo k věci a zopakoval, co hlásal několik posledních dní.

Působil impozantně. Byl vysoký, velice vysoký: díky svým sto devadesáti pěti centimetrům čněl nad Churchilla zhruba o čtvrt metru, což však u jednacího stolu zase takovou výhodu nejspíš nepředstavuje. Se zářným prospěchem vychodil Eton College a pyšnil se klenu­tým čelem výborně se hodícím k absolventovi oxfordské koleje All Souls. (Nezapomínejme, že Churchill na univerzitu vůbec nechodil a že ho na Královskou vojenskou akademii v Sandhurstu přijali až napotřebí.) Pokud můžeme usuzovat z dobových filmových

záznamů, hovořil Halifax tiše a melodicky, byť s úsečnou dikcí odpovídající jeho době a postavení. Na svět hleděl zpoza ne právě tenkých brýlí, a pakliže chtěl svým slovům dodat na důrazu, možná pozvedal lehce zaťatou pravou pěst.

Přetlumočil vzkaz z italské ambasády: nyní je prý ta pravá chvíle, aby Británie využila Itálii jako prostředníka v jednáních. Zprávu mu předal sir Robert Vansittart – zmínit jeho jméno byl chytrý tah, jelikož tento diplomat proslul ostrými protiněmeckými postoji a odmítáním ústupkové politiky. Vzkaz tudíž dorazil zaobalený do tak vábivého a vkusného hávu, jak jen to šlo. Jeho podstata však byla nad slunce jasná.

Nešlo o pouhý Mussoliniho pokus o sblížení, ale jednoznačně také o signál od jeho významnějšího spojence. O sondu vyslanou Hitlerem do Whitehallu a do samého srdce Dolní sněmovny. Churchillovi bylo jasné, jak se věci mají. Věděl, že zoufalý francouzský premiér je právě v Londýně, ba i to, že před okamžikem obědval s Halifaxem.

Monsieur Paul Reynaud si uvědomoval, že je Francie poražená. Jednoznačně vnímal to, čemu se jeho britské protějšky zdráhaly uvěřit: že francouzská armáda připomíná mistra origami, který téměř nadpřirozenou rychlostí neskládá papír, ale zbraně. Chápal, že se na něj bude vzpomínat jako na jednu z nejzavrženíhodnějších postav francouzských dějin, a věřil, že pokud Brity také přesvědčí k vyjednávání, přenese se část jeho ponížení na ně, a především se potom povede dohodnout pro Francii příznivější podmínky.

Výzva vzešla od německého diktátora, doručená Italy a podporovaná Francouzi vlastně sdělovala následující: že se má Británie vzpamatovat a přizpůsobit se skutečnosti. Nevíme, jak přesně zněla Churchillova odpověď, k dispozici máme jen lakonické a možná poně-

kud umraveněné shrnutí sira Edwarda Bridgese. Nevíme, jakým dojmem premiér tehdy odpoledne na své kolegy působil, můžeme to však poměrně dobře odhadnout.

Dobové zdroje se shodují, že na Churchillovi už se projevovalo vyčerpání. Bylo mu šedesát pět let a své asistenty a generály doháněl k šílenství. Měl totiž ve zvyku pracovat za pomoci brandy a dalšího silného pití do brzkých ranních hodin, dožadovat se při tom listin a informací z nejrůznějších koutů Whitehallu, a dokonce svolávat schůzky na dobu, kdy většina příčetných mužů leží s manželkou v peřinách.

Strojil se do svých podivných viktoriánsko-edvardovských šatů – v černé vestičce, pruhovaných kalhotách a s hodinkami na zlatém řetězu působil jako nějaký hřmotný komorník z *Panství Downton*, který si uhnal kocovinu. Říká se, že byl až nezdravě bledý, a není důvod tomu nevěřit. Ještě si přimysleme doutník, trochu popela v klíně, zatnutou čelist a kapku slin na bradě.

Oznámil Halifaxovi, že si dohodu může strčit za klobouk. Jak stojí v zápisu: „Premiér konstatoval, že francouzská strana jednoznačně usiluje o dosažení signora Mussoliniho do role prostředníka, přes něhož by s námi mohl vyjednávat Herr Hitler; premiér se tomu odmítá podvolit.“

Přesně si uvědomoval, co se za nabídkou skrývá. Británie vedla s Německem válku už od 1. září předchozího roku. Válku, ve které se brala za svobodu a za své zásady, ve které nejen sebe, ale celé impérium bránila před odpudivou tyraníí a pokud možno usilovala o vytlačení německých vojsk z porobených států. Přistoupit s Hitlerem nebo jeho emisary na „vyjednávání“, zahájit s nimi „rozhovory“, zasednout s nimi k libovolné rozpravě – vždy by to znamenalo totéž.

Churchill si uvědomoval, že v okamžiku, kdy Británie přijme Italy jako prostředníky k jakémukoli jednání,

ochabne její vzdorovitost. Nad jejím územím zavlaže neviditelná bílá vlajka a bojovný duch vyvane.

Tudíž Halifaxovi odpověděl *ne*. Řeklo by se, že tím bude vše dáno: ministerský předseda se vyslovil k tématu rozhodujícímu o bytí či nebytí celého národa. V jiném státě by tím možná debata končila, britské ústavní právo je ale nastavené jinak, ministerský předseda je v něm *primus inter pares*, první mezi rovnými. Do určité míry musí své kolegy strhnout na svoji stranu, a pokud chceme rozumět tónu, v jakém se vládní schůzka nesla, musíme si připomenout, jak křehká byla Churchillova pozice.

Premiérem se stal před necelými třemi týdny a zdaleka nebylo jasné, kolik má u stolu vlastně spojenců. Attlee a Greenwood, zástupci labouristů, stáli jaksi obecně při něm, Greenwood možná výrazněji než Attlee. Totéž se dá říct o liberálu Sinclairovi. Jejich hlasy ale neměly rozhodující váhu. V parlamentu drželi výraznou většinu toryové a Churchillův mandát tak závisel na straně, která si zdaleka nebyla jistá, jak k Winstonu Churchillovi přistupovat.

Od okamžiku, kdy jako mladý konzervativní poslanec nastoupil do parlamentu, se Churchill do vlastní strany satiricky opíral. Potom přeběhl k liberálům, a ačkoli se do rodného hnízda nakonec vrátil, pro nepříjemně mnoho konzervativců zůstával bezpátečním oportunistou. Před pouhými několika dny uvítali toryové Chamberlaina ve sněmovně ostentativním jásotem, zatímco Churchillův příchod se dočkal odměřené odezvy. Teď měl Churchill před sebou dva mocné konzervativce, předsedu královské rady Chamberlaina a ministra zahraničí Edwarda Wooda, prvního hraběte z Halifaxu.

Oba už se s Churchillem v minulosti střetli. Oba měli důvod vidět v něm nejen člověka s výbušným temperamentem, ale z jejich úhlu pohledu také člověka iracionálního a vyloženě nebezpečného.

Jako ministr financí dopálil Churchill Chamberlaina návrhem na snížení daně z nemovitostí využívaných k podnikání. Chamberlain soudil, že by přijetí návrhu nespravedlivě snížilo příjmy místním samosprávám ovládaným konzervativci. A k tomu Churchill Chamberlainovi už celé měsíce, ba roky nasazoval psí hlavu za jeho neschopnost čelit Hitlerovi. Co se týče Halifaxe, ten byl ve třicátých letech indickým místokrálem a musel na vlastní kůži snášet důsledky toho, co vnímal jako Churchillův nabubřelý a šovinistický odpor k čemukoli jen trochu zavánějícímu nezávislostí Indie.

Halifaxovu neoficiální autoritu, kterou pocítoval i Churchill, posilovalo za oněch pochmurných květnových dnů ještě něco. Chamberlain utržil smrtící ránu 8. května, kdy ho velká část toryů odmítla podpořit v otázce Norska, a při klíčové poradě konané den nato se pro Halifaxe vyslovil jako pro svého nástupce. Chamberlain si přál Halifaxe. Král Jiří VI. si přál Halifaxe. Mnozí labouristé ve Sněmovně lordů, a především všichni toryové by mu na premiérském postu dali přednost.

Churchillovi nakonec funkce připadla z jediné příčiny: když Chamberlain svůj post Halifaxovi nabídl, následovaly dvě minuty nesnesitelného ticha a potom odmítnutí. Halifaxe k němu nevedla jen skutečnost, že z nevolené Sněmovny lordů by se mu vláda řídila obtížně. Výslovně uvedl, že si nedovede představit, jak by si byl schopný poradit s nespoutaným živlem jménem Winston Churchill.

Člověku však určitě přidá na sebevědomí, pokud ho král na okamžik považuje za nejvhodnějšího kandidáta na premiéra. Halifax ani navzdory Churchillově očividné nelibosti nepřestal prosazovat svou. S odstupem času vyznívají jeho návrhy ostudně.

Jejich jádro tvořila myšlenka, že bychom měli zahájit Hitlerem posvěcená jednání s Itálií a otevřít je návrhem

na odstoupení některých britských držav. Na schůzce nezaznělo, kterých konkrétně, ale usuzuje se na Maltu, Gibraltar a podíl na provozování Suezského průplavu.

To, že Churchillovi takový postup vůbec nabídl, svědčí o Halifaxově kuráži. Odvděčit se za agresí zahájením rozhovorů? Odevzdat britský majetek Mussolinimu, tomu směšnému diktátorovi a tyranovi chodícímu po světě s vystrčenou bradou a ve vysokých holínkách?

Churchill zopakoval své námitky. Francouzi se nás pokoušejí zavést na cestu, která nás nevyhnutelně dovede k vyjednávání s Hitlerem a ke kapitulaci. Daleko silnější pozici si zajistíme, argumentoval premiér, až odrazíme německý pokus o invazi.

Ale Halifax se nevzdával: nejlepší pozici máme teď, dokud ještě Francie bojuje a luftwaffe nebombarduje naše letecké továrny.

Dnes nás nad Halifaxovým defétismem polévá stud, ale zatvrzelost, se kterou svůj omyl prosazoval, je třeba pochopit a odpustit mu ji. Soustavných snah o zničení jeho reputace jsme si ostatně mohli dosyta užít už od července 1940, kdy vyšli *Viníci* od Michaela Foota, knižní filipika proti appeasementu.

V roce 1937 se vydal Hitlera osobně navštívit, a přestože si v jednu chvíli pamětihodně spletl führera s komorníkem, musíme přiznat, že udržoval hanebně blízké vztahy s Göringem. Oba zbožňovali hon na lišku a Göring svého britského známého – s důvěrností, která by jednomu rozhoupala žaludek – překřtil na „Halalifaxe“. Je ale nesmysl považovat Halifaxe za jakéhosi apologetu nacistického Německa nebo Hitlerovu pátou kolonu v řadách britské vlády. Svým způsobem byl stejný vlastenec jako Churchill.

Domníval se, že přišel na způsob, jak Británii udržet v bezpečí, zachovat její impérium a zachránit lidské životy, a rozhodně v té představě nežil sám. Britská

vládnoucí třída byla zamořená – nebo přinejmenším nápadně prosáklá – zastánci appeasementu a nacistickými sympatizanty. Nešlo jen o Mitfordovy nebo o ty, které si získal domácí aspirant na titul *duce*, fašistický předák sir Oswald Mosley.

V roce 1936 lady Nelly Cecilová konstatovala, že téměř všichni její příbuzní „mají v nacistech zalíbení“, a důvod byl prostý. Ve třicátých letech choval průměrný zazobanec daleko horší obavy z bolševismu a z hrůzostrašné komunistické ideologie přerozdělování než z Hitlera. Dokonce viděli ve fašismu ochranu před rudým nebezpečím – a dostávalo se jim podpory z vysokých politických kruhů.

David Lloyd George navštívil Německo a führer mu tak uhranul, že ho přirovnal k Georgi Washingtonovi. Hitler je „rozený vůdce“, hlásal bývalý britský premiér opojeně. Vyjádřil přání, aby také v Británii „stanul dnes v čele státu podobně znamenitý muž“. Tak mluvil hrdina první světové války! Osobnost, která dovedla Británii k vítězství nad Německým císařstvím!

Nyní se velšský kouzelník s vlasy jako sníh sám nechal okouzlit a z člověka, od kterého se Churchill kdysi učil, se stal defétista každým coulem. A donedávna si s ním notovala i média: *Daily Mail* se dlouho zasazoval, aby Hitler dostal ve východní Evropě volnou ruku a mohl pořádně zatočit s bolševiky. „Nebýt Hitlera,“ psalo se v *Mailu*, „celá západní Evropa by dnes možná po takovém rekovi volala.“

Timesy zastávaly politiku appeasementu tak silně, že jejich šéfredaktor Geoffrey Dawson později popsal, jak v korekturách škrtnal cokoli, co by se Němců mohlo dotknout. Tiskový magnát baron Beaverbrook zašel pro změnu až tak daleko, že Churchillovi zatlhl jeho pravidelný sloupek v *Evening Standardu* se zdůvodněním, že je v něm k nacistům příliš tvrdý. Počestné liberální

kruhy – divadelníci typu Johna Gielguda, Sybil Thorneové, G. B. Shawa – apelovaly na vládu, aby „zvážíla“ vyjednávání.

Během posledního roku se atmosféra samozřejmě změnila. Protiněmecké nálady se nepřekvapivě vyostřily a byly teď daleko rozšířenější. Neříkáme tu na Halifaxovu obranu nic než to, že se jeho usilování o mír těšilo podpoře mnoha Britů ze všech společenských vrstev. A tak klíčová rozepře mezi Halifaxem a premiérem pokračovala i v onu rozhodující hodinu.

Venku panoval teplý a krásný květnový den, v St. James's Parku vyhnaly kaštiny dlouhé bílé laty. Uvnitř létal míč z jedné strany hřiště na druhou.

Churchill Halifaxovi sdělil, že jakékoli vyjednávání s Hitlerem znamená past a vydá Británii na milost nacistům. Halifax prohlásil, že nechápe, co je na francouzských návrzích špatného.

Chamberlain a Greenwood oba přispěli (zbytečnou) poznámkou, že obě možnosti, jak pokračování v boji, tak zahájení rozhovorů, mají svá rizika.

Odbila pátá a Halifax se nechal slyšet, že jeho návrhy neobsahují nic, co by se byť jen vzdáleně dalo označit za konečnou kapitulaci.

Churchill se nechal slyšet, že britská šance dostat od protistrany důstojné podmínky je tisíc ku jedné.

Hrozilo, že debata skončí patem. A právě v tu chvíli – podle většiny historiků – provedl Churchill svůj mistrovský tah. Oznámil, že se jednání přerušuje a bude pokračovat o sedmé hodině. Pak svolal celý pětadvacetičlenný kabinet, ministry všech resortů – k mnohým z nich měl z pozice premiéra promluvit poprvé. Posuďte, v jakém se nacházel postavení:

Halifaxe přesvědčit nemohl, stejně jako ho nemohl jednoduše odstranit z cesty nebo ignorovat. Ministr zahraničí měl pouhý den předtím dost troufalosti na

to, aby jeho slova označil za „nehorázný drek“. Kdyby Halifax rezignoval, neměl by Churchill pevnou pozici – jeho první počiny v roli válečného lídra přece jen nevedly zrovna ke slavným vítězstvím. Zásah v Norsku, za který nesl převážnou většinu zodpovědnosti právě on, skončil ošklivým fiaskem.

S rozumnou argumentací selhal. Ovšem čím větší publikum, tím bouřlivější atmosféra – Churchill se tentokrát rozhodl hrát na city. Před shromážděným kabinetem přednesl skutečně úchvatnou řeč, bez náznaku intelektuální zdrženlivosti, kterou byl nucený zachovávat během předchozího jednání v užším kruhu. Byl čas naservírovat „nehorázný drek“ v koňské dávce.

Nejlepší popis, jaký máme k dispozici, pochází z deníku Hughha Daltona, ministra hospodářské války, a nevypadá to, že bychom měli důvod mu nevěřit Churchill začal poměrně klidně:

Důkladně v posledních dnech promýšlím, jestli k mým povinnostem patří úvahy nad tím, zda s oním člověkem [Hitlerem] zahájit jednání.

Nedělejme si ale plané naděje, že pokud se teď pokusíme o smír, obdržíme příznivější podmínky než v případě, že budeme bojovat až do konce. Němci by požadovali naše loďstvo – označili by to za odzbrojení –, naše námořní základny a mnoho dalšího.

Stali bychom se národem otroků, přestože by byla *pro forma* dosazena britská vláda, za jejíž provázky by tahal Hitler a vedl by ji Mosley nebo někdo podobný. Kam by nás něco takového přivedlo? Ale v opačném případě je toho ještě hodně, co máme v záloze a co mluví v náš prospěch.

Zakončil následujícím téměř shakespearovským vyvrcholením:

A jsem přesvědčen, že pokud bych jen na vteřinu zvažoval vyjednávání nebo kapitulaci, jeden každý z vás by se vzbouřil a srazil by mě z mé pozice. Pokud má dlouhý příběh našeho ostrova po takové době skončit, ať skončí teprve tehdy, až se každý z nás bude na zemi zalykat vlastní krví.

Tím přítomné tak pohnul – shodují se Dalton a Leo Amery –, že propukli v jásot a křik a že ho někteří z nich spěchali poplácat po zádech. Churchill debatu nemilosrdně zdramatizoval a převedl do osobní roviny.

Nenabídl žádné diplomatické tanečky. Nabídl volbu mezi obranou vlasti a smrtí, zalknutím vlastní krví. Nabídl řeč, jaká se pronáší v předvečer bitvy, řeč, která v ministrech oslovila jejich vnitřní kmenové válečníky. Když se v sedm sešel užší válečný kabinet, nebylo už o čem debatovat. Halifax ustoupil. Vláda se jednoznačně a halasně postavila za Churchilla.

Během prvního roku od rozhodnutí bojovat a nevyjednávat zahynulo třicet tisíc britských mužů, žen a dětí – téměř do jednoho německou rukou. Pokud zvážíme obě alternativy, ponižující mír a masakr nevinných, jenom těžko si dokážeme představit, že by některý z dnešních britských politiků měl dost kuráže na to, aby zvolil Churchillův přístup.

Ani v roce 1940 by se nenašel nikdo další, od koho bychom mohli očekávat, že se ujme stejné vůdcovské role. Zapomeňte na Attleeho, na Chamberlaina, na Lloyda George, a už rozhodně na onoho nejvážnějšího konkurenta, třetího vikomta Halifaxe.

Churchill přiřkl Halifaxovi přezdívku „Holy Fox“, doslova tedy „svatý lišák“. Zčásti proto, že byl Halifax pobožný, zčásti proto, že rád vyjížděl na lov, hlavně však pro jeho lišácky prohnanou mysl. Lišák možná věděl kde co, Churchill však věděl jednu podstatnou věc.

Jeho ochota zaplatit tak vysokou krvavou daň plynula z toho, že byl v konečném úhrnu prozíravější než Halifax. Jeho nezměrná a téměř bezohledná odvaha jednat zásadově mu umožnila nahlédnout, že ačkoli pokračovat v boji bude strašlivé, vzdát se by bylo ještě horší. Měl pravdu. Abychom pochopili proč, představme si květen 1940 bez něj.

Kapitola druhá

Vesmír bez Churchilla

Přenesme se do určitého okamžiku v minulosti: je 24. května 1940 a Heinz Guderian, jeden z nejodvážnějších velitelů, kteří kdy stáli v čele tankových jednotek, má nakročeno k mimořádnému triumfu. Po lých bojích překonaly jeho tanky řeku Aa v severní Francii. Zastaví, aby si oddechly, jejich motory s tichým lupáním chladnou na slunci a Guderian se chystá k závěrečnému útoku na Brity.

Sotva třicet kilometrů ho dělí od kořisti, od čtyř set tisíc členů Britského expedičního sboru, kteří se vynerвовaně, vystrašeně připravují na potupnou kapitulaci. Guderianovi stačí nahodit silné motory Maybach a vyrazit dál na Dunkerk, aby britskou armádu rozdrtil. Ostrované za průlivem by ztratili možnost obrany. A pak dostane zprávu z Berlína – pokyn, který později odsoudí jako katastrofální.

Z ne zcela jasných důvodů po něm Hitler chce, aby se zastavil. Aby čekal. A Guderian v záchvatu marnosti poslechne. Následujících několik dní – evakuace je totiž mučivě pomalá – spočívá nacistické ostří na bolestně odhaleném a krví tepajícím britském hrdle.

Za takové úděsné situace se britský válečný kabinet rozhoduje, jak dál: vyjednávat, nebo bojovat? Zkusme si teď ze světa odmyslet Churchilla.

Sešleme do oné zakouřené místnosti jednu z gigantických montypythonovských rukou a vyrvěme ho odamtud. Předpokládejme, že při některé z početných příležitostí, kdy si jako mladý muž fanfarónsky zahrával se smrtí, šlápl vedle. Představme si, že mu štěstěna svou absurdně vysokou náklonnost přestala prokazovat o mnoho let dříve a že Churchilla probodlo kopí nějakého Mahdího stoupence, schytl kulku z afghánské předovky, zřítíl se s nějakým letounem sestrojeným z plátna a provazů, případně zemřel v zákopech.

Ponecháme osud Británie i světa v rukou Halifaxe, Chamberlaina a zástupců Labouristické a Liberální strany. Vyjednávali by s Hitlerem, jak navrhoval ministr zahraničí? Jeví se to nadmíru pravděpodobné.

Chamberlaina už zrazovalo zdraví, o pouhých několik měsíců později zemřel na rakovinu a jeho sesazení z premiérského křesla nebylo vedené ničím jiným než tím, že si jej na postu válečného lídra nešlo představit. Halifaxovu pozici známe: chtěl vyjednávat. Ostatní neměli ani dostatečně silné slovo v parlamentu, ani dostatek zarputilosti na to, aby mohli zemi ohroženou děsivým nebezpečím vést Hitlerovi navzdory.

Byl to Churchill, a jedině Churchill, kdo pojal odpor proti nacistům jako svůj politický cíl. V určitém smyslu byly jeho námitky vůči Halifaxovi sobecké.

Bojoval o svou politickou kariéru a o svou důvěryhodnost; kdyby se Halifaxovi podvolil, byl by vyřízený. Svoji prestiž, svoji reputaci, svoje vyhlídky, svoje ego, zkrátka všechno, na čem politikům záleží, vsadil na prosazování toho, aby se nepolevovalo v boji. Některé historiky to svedlo k mylnému závěru, že mu šlo jenom o sebe, a ne o britské zájmy.

V posledních letech se nehezky vyrojily revizionistické výklady naznačující, že Británie skutečně měla přistoupit k tomu, v co tolik lidí ze všech vrstev

společnosti doufalo a za co se modlilo: k dohodě s nacistickým Německem. Argumentace je taková, že by britské impérium a třetí říše byly schopné mírového soužití – a není pochyb, že se na podporu téhle myšlenky dá vytáhnout pěkná řádka Hitlerových výroků.

Vůdce ve třicátých letech poslal Ribbentropa, aby se vlichotil britskému establishmentu. Úspěch byl značný. Halifax údajně v roce 1938 projevil takový nedostatek prozíravosti, že se před Hitlerovým pobočníkem dopustil následujícího prohlášení: „Přál bych si, aby se má práce završila tím, že Hitler vstoupí do Londýna po boku britského krále a Angličané mu budou provolávat slávu.“

Už jsme si ukázali, že se našli příslušníci vyšších a středních vrstev, kteří pro hitlerismus projevovali politováníhodnou slabost – patřil mezi ně i někdejší král Eduard VIII. A dokonce i během pekelného roku 1940 Hitler příležitostně prohlašoval, jak britské impérium obdivuje a jak podle něj není v německém zájmu Británii rozdrtit, jelikož by to jediné posílilo konkurenční mocnosti jako Ameriku, Japonsko a Rusko.

Kromě toho jsme my Angličané dostali na srozuměnou, že také patříme k árijské rase, byť třeba nejsme tak geneticky výjimeční jako její teutonská odrůda. Británie a její říše se mohly udržet a plnit úlohu jakéhosi druhořadého partnera, z historického hlediska sice zajímavého, ale ve své podstatě překonaného – být Řeckem nacistickému Římu.

Mnozí se domnívali, že ztráta důstojnosti za zachování impéria a za odvrácené krveprolití stojí. Nejenže si lidé dohodu s Hitlerem přáli – mnozí ji považovali za neodvratnou.

Například Francouzi: admirál Darlan, velitel francouzského loďstva, byl přesvědčený o britské prohře a v průběhu roku 1940 se připravil na spojení sil s Německem.

I ve Spojených státech s dohodou kdekdo počítal – tehdejší velvyslancem v Londýně byl nechvalně proslulý Američan irského původu Joe Kennedy, pašerák alkoholu, křivák a otec Johna Fitzgeralda Kennedyho. Neustále se dožadoval setkání s Hitlerem a vychutnával si neradostný tón svých hlášení do Washingtonu. „Anglické demokracii odzvonilo,“ prohlásil koncem roku 1940, těsně před svým odvoláním.

Samozřejmě se mýlil, stejně jako se mýlil Halifax, jako se mýlili zastánci appeasementu a jako se dnes mýlí revizionisté. Pokud se ale chceme jejich nesmyslům postavit, musíme se pokusit porozumět tomu, co by nastalo, kdyby se jejich přání splnila.

Na „kontrafaktuální historii“ vždy hledím s nervozitou, zdá se mi totiž, že takzvaný řetěz příčin a následků není nikdy opravdu jednoznačný. Události nejsou jako kulečnickové koule, aby se dalo jednoznačně říct, která uvedla do pohybu kterou – ostatně i kulečník bývá zrádný.

Když vytáhnete z věže faktů jednu cihličku, nikdy nevíte, jak zbytek popadá. Ze všech historických „co by kdyby“ je však tento scénář asi nejpobláznivější. Do příslušného myšlenkového experimentu se pustili někteří z nejlepších historiků současnosti a v naprosté většině se shodli na jednom závěru: pokud britský odpor ukončíme v roce 1940, vytvoříme v Evropě podmínky pro neodvratnou katastrofu.

Hitler by téměř jistě vyhrál. Totiž: dokázal by operaci Barbarossa – útok na Rusko – spustit daleko dříve než v červnu 1941. Neměl by ve Středomoří a severní Africe žádné mrzení s otravnými Brity, kteří by mu odčerpávali muže a zbraně.

Mohl by proti Rusku obrátit veškerou svoji zběsilost, jak zamýšlel už ve chvíli, kdy odsouhlasil nacistický pakt s Ruskem a pak si pro sebe zamumlal „nepla“. Skoro určitě by stihl úspěch oslavit dřív, než by se jeho

tažení zadrhlo v mrazivém pekle. I v naší realitě dosáhl wehrmacht ohromujících výsledků: padly mu do spárů miliony čtverečních kilometrů a miliony mužů. Téměř obsadil Stalingrad a propracoval se k odlehlejšímu stanicím moskevského metra. Představte si, že by Moskvu dobyl a stal komunistickému režimu hlavu, načež by Stalin zjančil a už se nikdy nevzpamatoval (jedno nervové zhroucení už zažil, když se mu přes hranici přelily německé tanky).

Historici si představují rychlý kolaps komunistické tyranie – při kterém by možná přiložily ruku k dílu středostavovské oběti kolektivizace – a dosazení loutkového pronacistického režimu. A co pak?

Hitler, Himmler a jejich démonický spolek by vzniklé široké plátno sahající od Atlantiku k Uralu mohli počmárat svými odpudivými představami o vládě. S Británií vyřazenou ze hry by je nikdo nesvedl zastavit, nikdo by je nedokázal zbrzdit, nikdo by dokonce ani nebyl v takovém morálním postavení, aby je mohl odsoudit.

Mezi Američany by zvítězili izolacionisté – když životy svých obyvatel nebyla ochotná nasadit Británie, proč by je měli nasazovat oni? V Berlíně by Albert Speer rozvíjel své nepřítčné plány na nové hlavní město světa nazvané Germania.

Jeho srdcem měla být Síň lidu, vyšinutá žulová obdoba Agrippova Pantheonu, budova tak obrovská, že by kruhovým otvorem ve vrcholu její kupole prošla londýnská katedrála svatého Pavla. Stavba měla poskytovat místo pro sto tisíc sedících návštěvníků, jejichž skandování a pokřikování mělo mít tak fantastické účinky, že se přímo uvnitř budovy počítalo s deštěm: teplý lidský dech by stoupal vzhůru, srážel se a přšel horlivým fašistickým davům na hlavy.

Stavbu, která jako by vypadla ze zlého snu, by korunovala mamutí orlice, takže by celkový pohled evo-

koval jakousi kosmickou prušáckou přilbu sahající do dvou set devadesáti metrů – to je výška, která už téměř konkuruje dnešnímu mrakodrapu The Shard v Southwarku. Paprscitě se rozbíhající třídy ji měly spojit s dalšími symboly německé dominance: s vítězným obloukem dvakrát větším než ten pařížský nebo s kolosálními nádražími, ze kterých by vlaky uhánějící rychlostí sto devadesáti kilometrů v hodině odvážely německé osadníky ke Kaspickému moři, na Ural a do dalších oblastí východní Evropy, odkud byli předem vypuzeni slovanští *Untermenschen*.

Celou evropskou pevninu s výjimkou Švýcarska (jehož obsazení bylo ovšem také tajně naplánováno) měla pokrýt buď Říše, nebo její klientské fašistické státy. Jak poukázali mnozí autoři románů z alternativní historie, existovala řada plánů na přeměnu celého teritoria v děsivou verzi Evropské unie.

V roce 1942 říšský ministr hospodářství a prezident Říšské banky, doktor Walter Funk, sepsal pojednání, ve kterém se zasazoval o Europäische Wirtschaftsgemeinschaft, evropské hospodářské společenství. Navrhoval jednotnou měnu, centrální banku, společnou zemědělskou politiku a další důvěrně známé body. Ribbentrop přišel s podobně znějící koncepcí, v zájmu spravedlnosti ovšem musíme dodat, že se Hitler vyslovil proti, protože mu navržený přístup přišel vůči zbytku nacistické Evropské unie nedostatečně brutální.

V gestapem ovládané nacistické EU by měla nejvyšší místa volnou ruku k naplnění své nenávislné rasistické ideologie. Nacistické represe začaly ve třicátých letech, a ještě než Churchill vůbec získal moc – než rozhodl, že Británie neustoupí –, dospěly k vysídlování celých společenství Židů a Poláků.

Vytváření ghett poblíž železničních uzlů sloužilo jako předehra k „deportaci“, a jak při svém procesu později

doznal Eichmann, deportací se minila likvidace. Ničím neomezování a téměř nikým nekritizování, pustili by se nacisté do likvidace těch, které odsuzovali: Židů, Romů, homosexuálů, duševně slabých a lidí s vrozenou tělesnou vadou.

Dopřáli by své představivosti volný rozlet při experimentování na lidech: při odporných, od emocí oproštěných, nelidských a neuvěřitelně arogantních pokusech. Když Winston Churchill v létě 1940 hovořil o tom, že se Evropa „řítí do nového, propastného věku temna, kterému světla zvrácené vědy ještě dodají na pochmurnosti a možná prodlouží jeho trvání“, měl plnou pravdu.

Takový je tedy nejpravděpodobnější alternativní svět – i kdyby ale Hitler v Rusku neuspěl a Stalin jeho útok odrazil, byl by život o tolik lepší?

Měli bychom před sebou Evropu rozdělenou mezi dvě formy totality: kontinent terorizovaný na jedné straně KGB nebo Stasi a na druhé podřízený gestapu. Lidé by všude žili ve strachu z nočního zaklepání, ze svévolného zatčení, z koncentráků – a bez možnosti protestu.

Z dnešních přibližně dvou set států si jich může kořem sto dvacetí nárokovat, že jsou nějakým způsobem demokratické, že poskytují voličům právo rozhodovat o vlastním osudu. Většina světa alespoň na oko souhlasí s myšlenkou, kterou Churchill kdysi zformuloval tak, že je demokracie tím nejhorším způsobem vlády na světě, ovšem jen pokud pomineme všechny ostatní. Může ale někdo ve vši vážnosti věřit, že pokud by zvítězili Hitler a Stalin, případně jeden z nich, byla by v současnosti demokracie na pořadu dne?

Lidé by si pak vzhledem ke své pověřivé tendenci považovat běh dějin za spravedlivý a správný osvojili deprimující poučení: že se bohové usmívají na despotie a že jsou tudíž despotie tím, co náš neschopný živočišný druh vyžaduje.

I my v Británii bychom se takovému mravnímu úpadku podřídili a je až příliš snadné si představit, jak by Halifax (případně Lloyd George nebo někdo podobný) dokázal voliče přesvědčit, že dostali mír, o který stáli – jen by si tím ale lhal do kapsy.

Domníváte se, že by Británie svou zbabělostí Německo přesvědčila, aby s ní zachovalo příměří? Jak Churchill upozornil válečný kabinet, každá dohoda uzavřená s Hitlerem by nutně znamenala paralyzaci námořnictva a v dlouhodobém výhledu fatální oslabení britské obranyschopnosti a způsobilosti k protiútoky.

A zásadní argument jistě zněl, že se na žádnou myslitelnou dohodu s Hitlerem není možné spolehnout. Události bohatě přitakaly Churchillovým výstrahám před nacismem – varoval před ním už od začátku třicátých let, kdy přímo v Německu viděl maširovat zástupy mládenců s rozzářenými zraky. V nespočtu novinových článků a proslovů poukazoval na duchovní zlo, před kterým tolik ostatních zavíralo oči: na bytostný revanšismus a agresivitu nacistického režimu. Teď dostal velice pádně za pravdu: ohledně Porýní, ohledně Československa, ohledně Polska a ohledně naléhavé potřeby nově vyzbrojit Británii.

Mnozí historici pracující na alternativních scénářích kladou důraz na to, že nacisté s výrazným náskokem před svými rivaly vyvinuli některé z nejvražednějších zbraní dvacátého století: disponovali prvními proudovými stíhačkami, disponovali prvními střelami s raketovým pohonem. Představte si, že by němečtí vědci usilovali o porážku Sovětů tak zoufale, že by jako první stvořili jadernou zbraň.

Jen si domyslete, jak by pak Británie dopadla, vy všichni, kteří se argumenty revizionistů necháváte zlákat, kteří si tajně kladete otázku, jestli by pro ni nebylo prospěšnější uzavřít dohodu. Stála by v takovém

případě sama, čelila by celému nepřátelskému kontinentu sjednocenému zrudnou totalitou a odpalovací rampy v Peenemünde by se ježily raketami V2 s jadernou hlavicí. Výsledkem by bylo novodobé otroctví, nebo něco horšího.

Když Hitler Guderianovi poručil zůstat s tanky stát za řekou Aa, nevedlo ho k tomu žádné skryté anglofilství. Ruku mu nezadržel pocit árijského bratrství. Většina seriózních historiků se shodne s Guderianem: Vůdce se jednoduše dopustil chyby. Rychlost invaze ho samotného zaskočila a zmocnily se ho obavy z protiútoků.

Pravda je taková, že v Británii neviděl možného spojení, nýbrž nepřítele, a že ačkoli občas pochvalně tlačal o britském impériu, volal zároveň po naprostém zničení britských sil. Důvodem, proč opustil grandiózní plány na invazi do Británie, takzvanou operaci Seelöwe, nebyla nějaká touha Brity ušetřit.

Bylo jím to, že se chystaný výpad stal příliš riskantním a že jistý muž vyzýval všechny ostatní, ať bojují na plážích, v kopcích a na přistávacích plochách, ba dokonce prohlašoval před vlastním kabinetem, že se raději zalkne na zemi vlastní krví, než by se vzdal.

Operace Seelöwe nezahrnovala jen plány na vpád do Británie, ale také na porobení jejího ducha. Hitler se chystal odvléct Nelsonův pomník z Trafalgarského náměstí a vztyčit ho v Berlíně. Göring měl v plánu vybrakovat celou sbírku Národní galerie. Dokonce měli v úmyslu – hanebnost nejhanebnější – odeslat Elginovy mramorové plastiky zpět do nacisty ovládaných Athén. Třetí říše už měla vypracovanou černou listinu britských osobností proslulých obzvláště silnými protinacistickými postoji. Patrně se chystalo jejich uvěznění nebo zastřelení, a v jednu chvíli Himmler vznesl návrh na povraždění nebo zotročení osmdesáti procent britské populace.

Takové ovoce mohla potenciálně přinést dohoda předstěžená Halifaxem. Nejenže by se Britové stali spoluviníky totalitní tyranie, která by pohltila Evropu – navíc se jeví jako možné, či snad přímo pravděpodobné, že by obsazení nakonec neminulo ani je.

Pokud by Británie v roce 1940 na dohodu přistoupila – a toto je mé závěrečné a nejzávažnější konstatování –, nikdy by nedošlo k osvobození zbytku Evropy. Naše země by se nestala baštou odporu, nýbrž bezútěšným klientským státem pekelné nacistické EU.

V britské armádě by nepodstupovali výcvik polští vojáci, v RAF by nepůsobili čeští letci, neexistovali by žádní Svobodní Francouzi čekající s nadějí na to, až ze sebe jejich národ setřese hanbu.

Především by v takovém případě neexistoval žádný zákon o půjčce a pronájmu, žádné lodě třídy Liberty, žádná Churchillova snaha vymluvit Americe její izolacionismus a samozřejmě ani žádná vyhlídka na den D, na hrdinství a sebeobětování na pláži Omaha, žádná naděje, že by Nový svět s velkou slávou a v plné zbroji přitáhl bránit ten starý.

Američané by do tehdejšího evropského konfliktu nikdy nevstoupili, kdyby Británie v roce 1940 z pomýlených příčin a nedostatku soudnosti přistoupila na dohodu. Z dnešního pohledu je k neuvěření, jak blízko jsme k tomu měli a jaké podpoře se ta myšlenka těšila.

Nevím, jestli dává smysl představovat si historii jako něco, co se pohybuje po pevných kolejkách, ale schválně přirovnáme Hitlerovu kariéru k obrovskému a nezařaditelnému patrovému rychlíku, jednomu z těch, jejichž vznik führer nařídil. Naložený německými osadníky teď burácí nocí.

Představte si, jak lokomotiva soupravy sviští vstříc konečnému vítězství. Pak si představte, že nějaký kluk vyleze na zábradlí železničního mostu a hodí páčidlo,

které zablokuje výhybku, takže se celá vykolejená ma-
 šinerie promění v syčící hromadu zprohýbaného šrotu.
 Winston Churchill byl páčidlem osudu. Kdyby neza-
 ujal své místo a nekladl odpor, nacistický vlak by jel
 nerušeně dál. Je svým způsobem zázrak – zvážíme-li
 Churchillovu předchozí kariéru –, že na svém místě
 doopravdy stál.

Kapitola třetí

Slon samotář

V současnosti se téměř jistě nezmýlíme s odhadem, že ctižádostiví mladí toryové, a muži zvláště, uctívají Winstona Churchilla jako jakési božstvo. Na stěnách pokojů, které tihle náctiletí jinoši se srdcem na dlani obývají, možná najdeme plakát, na kterém Churchill v obleku s proužkem třímá samopal nebo jen ukazuje náckům V jako „vysmahněte“.

Po nástupu na univerzitu se možná přidají k churchillovským asociacím nebo churchillovským stolním společnostem scházejícím se v Churchillových síních, kde státníkův portrét zachmuřeně snáší jejich plácání přiživované portským. Dokonce se možná budou ukazovat v puntíkováném motýlku.

Pokud se takoví jako oni dostanou do parlamentu, nábožně tam bronzové soše v Hale poslanců přejíždějí po špičce levé boty a doufají, že jim to kouzelné gesto dodá sílu před tím, než budou vyvoláni za řečnický pult. Když po patřičné době nastoupí na premiérský post a zjistí, že jsou tak trochu v úzkých (což nevyhnutelně nastane), přijdou na to, že se jim v St. Stephen's Clubu, tradičně spjatém s konzervativní stranou, naskýtá možnost pronést vzdorovitou řeč a nechat se přitom kamerami zachytit v jednom záběru s podobiznou někdejšího válečného lídra, který je tu růžový ve tváři,

vystrkuje bradu a shlíží na svého nástupce, přičemž se můžeme jediné dohadovat, zda pyšně.

Toryové si své pouto s Churchillem žárlivě hýčkají. Je to v politice otázka skupinové příslušnosti, vlastnických nároků. Zaujímá v jejich myslích stejné místo jako maják na ostrově Faru v myslích obyvatel dávné Alexandrie.

Svíí jim na cestu a představuje jejich největší kolos, jedinečný poklad, mistra světa a ostrostřelce, historicky nejvýznamnějšího kapitána konzervativního týmu. Až mě občas napadá, jestli si jsou dnes lidé pořádně vědomi podezíravosti a pochyb, se kterými na něj straníci hleděli, když se v roce 1940 stal předsedou vlády – nebo toho, jak Churchillovo jméno z jejich úst znělo jako jedovatý plivanec.

Aby zemi mohl vést do války, musel si Churchill podmanit nejen rozmrzelé autory Mnichova, tedy Halifaxe s Chamberlainem, ale i stovky toryů, kterým o něm vtloukali do hlavy, že je nestálý oportunist, chvástal, sobec, lump, prevít, hulvát a při několika dobře doložených příležitostech zkrátka a jednoduše opilec.

Už jsme viděli, jak 13. května 1940 vítali Chamberlaina jásotem, zatímco Churchillovu první premiérskou návštěvu Dolní sněmovny doprovodili reptáním (Churchillem ta událost otrásla: „Dlouho nevydržím,“ pronesl tehdy na odchodu). Nepřátelství je neopouštělo. Paul Einzig, korespondent *Financial News*, měl ze svého místa na novinářské galerii na konzervativce dobrý výhled a všimal si, že se nad nimi zlá vůle sráží jako pára.

Přinejmenším první dva měsíce Churchillovy vlády Einzig zaznamenával, že když premiér vstane a promlouvá, konzervativní poslanci „trucovitě mlčí“ – a to i v případě, že Churchill právě zakončil některý z proslavů, jež se zapsaly do historie. Zatímco labouristé

jásali, toryové dál spřádali intriky k jeho svržení. Zhru-
ba 13. května uvedl William Spens, předseda řadových
konzervativních poslanců, že jsou tři čtvrtiny jeho
sdružení ochotné Churchilla vykopnout a znovu dosa-
dit Chamberlaina.

Zhruba z té samé doby se nám dochoval dopis,
v němž atmosféru štítivé hrůzy shrnuje Nancy Dugda-
leová, manželka poslance z chamberlainovského kříd-
la. Svému muži, Tommymu Dugdaleovi, který už tou
dobou sloužil v ozbrojených složkách, napsala:

Na WC hledí s ryzí nedůvěrou, jak víš, a nená-
vidí jeho chvástavé projevy v rozhlase. WC je
Göringova anglická obdoba se vším všudy: také
překypuje touhou po krvi a blitzkriegu, také je
vlivem svého bobtnajícího ega a přejídání celý
nafouknutý, v žilách mu koluje tatáž perfidnost
prokládaná bušením se v hrud' a prázdnými řeč-
mi. Sklíčená jsem tím nevýslovně.

Z pohledu těchto ctihodných pánů a paní nebyli pří-
slušníci Churchillova křídla nic než „gauneři“ – na-
příklad Bob Boothby, poslanec, bisexuální halama
a později přítel mafiánských dvojčat Krayových, Bren-
dan Bracken, zrzavý irský fantasta a pozdější vlastník
Financial Times, nebo Max Beaverbrook, od základu
nedůvěryhodný majitel novinového vydavatelství Ex-
press. Vzato kolem a kolem smečka neloajálních a pro-
spěchářských „frajerů“ vedených „slonem samotářem“. Lidé se ošklíbili nad Churchillovým popíjením („Kéž
by z něj nečísel dojem, že *nezná míru*,“ pronesl Maurice
Hankey, dlouholetý státní úředník, a téměř viditelně
u toho ohrnul nos), ne až tak proto, že by tolik horova-
li pro střídmost, jako spíš proto, že se jim líbilo někoho
morálně odsuzovat.

Některé z nejzlostnějších Churchillových odpůrců čekala zářná kariéra: Rab Butler, nevrazit mu v šedesátých letech Harold Macmillan dýku do zad, mohl vést vládu. V roce 1940 byl teprve krátce ministrem a silně podporoval appeasement. Churchillův vzestup doprovodil následujícím komentářem:

„Dobrá, poctivá tradice anglické politiky byla odprodána největšímu dobrodruhovi v moderních politických dějinách,“ nechal se slyšet. „Vzdát se Winstonovi a jeho smečce byla katastrofa, navíc nikoli nevyhnutelná.“ Budoucnost země prý dostal do rukou „poloviční Amerikán, kterého podporují především neschopné, ale upovídané národy stejného ražení, jako je sám“.

To jsou silná slova. Dá se pochopit, proč určití lidé cítili loajalitu k Chamberlainovi, který byl široce brán za čestného muže a v průzkumech se začátkem roku 1940 těšil větší popularitě než Churchill. Dá se rozumět tomu, že je znepokojil nástup Churchillova gangu, provedený v zásadě jako palácový převrat – striktně vzato se Churchill premiérem na základě lidového hlasování stal až v roce 1951. Ovšem volba některých výrazů prozrazuje fascinující nepřejícnost.

Lord Halifax si naříkal na Churchillův hlas, ze kterého „čiší portské, brandy a ten jeho ožvýkaný doutník“. Někdo jiný zase odpozoval, že když Churchill kýve v parlamentu v přední vládní lavici nohama a dusí smích nad Chamberlainovým pachtěním, vypadá jako „otylé mimino“.

Takto tedy ctihodní toryové smýšleli o Winstonu S. Churchillovi: jako o Göringovi, dobrodruhovi, Amerikánovi, zrádci, otlém miminu a katastrofě pro vlast. Podobalo se to jekotu v lodní tančírně, kterou z můstku přes ampliony oslovil pirát.

Jak si vysvětlit takové hysterické odmítání největšího hrdiny, jakého jsme ve dvacátém století měli?

Obávám se, že ze striktně toryovského úhlu pohledu až příliš snadno. Za čtyřicet let svého působení v parlamentu prokázal Churchill naprosté pohrdání jakoukoli politickou věností, natož věností konzervativní straně.

Od samotného okamžiku, kdy se v parlamentu jako pětadvacetiletý ryšavý náfuka ocitl – psal se rok 1900 a na trůně stále seděla královna Viktorie –, si neloajálnost vytyčil jako hlavní zásadu a jako metodu, jíž se prosadí. Šel do toryovské přední lavice kvůli přehnaným výdajům na obranu („Copak doma neznáme chudobu?“ ptal se). Šel do ní kvůli protekcionismu a stavěl se tak po bok levičáků, kterým šlo o levné potraviny pro dělníky. Vytácel služebně starší kolegy tak, že se jednou celá přední lavice na začátku jeho proslovu zvedla a nakvašeně odmaširovala ze sálu.

V lednu 1904 čelil prvním toryovským snahám sesadit ho z místa konzervativního kandidáta v Oldhamu, jeho původním obvodě. V dubnu už byl rozhodnutý změnit stranickou příslušnost a nijak se netajil svými motivy. Domníval se, že konzervativci mají nakročeno ke katastrofě. „Má prognóza zní,“ konstatoval v říjnu 1904, „že si [předáci konzervativců] sami podřežou krky a přivedou stranu k naprosté zkáze... a že Liberální strana oslaví ve volbách jednoznačné vítězství.“

Jinými slovy neodpovídal obecně představě zásadového muže: byl to oportunista toužící po slávě a číhající stále v malém vápně. Přešel na protější stranu parlamentního sálu, usedl po boku Lloyda George a získal si tím si od toryů zasloužené přízvisko „krysa z Blenheimu“.

Jeich pocity zjevně opětoval: „Jsem anglický liberál,“ psal teď. „Nesnáším konzervativní stranu, její členy a její metody.“ To se ví, že když pod ním o dvě desítky let později jeho liberální oř víceméně vypustil duši, přeběhl

Churchill zase zpátky. Hbitější přisedání ze sedla do sedla parlament nezažil. Svou pověst Churchill ostatně potvrzoval i po návratu k toryům: většinu třicátých let strávil tím, že v bezostyšné snaze sbírat osobní body tloukl vedení konzervativní strany libovolnou holí, kterou si našel.

Žádný div, že v lavicích konzervativců – a na politické scéně vůbec – sklízel skepsi. Být v roce 1940 Churchillovým odpůrcem znamenalo mít v ruce dlouhý seznam jeho prohřešků.

Z nekalých skutků ho obviňovali dokonce už na Královské vojenské akademii v Sandhurstu. Nejdřív se spolu s ostatními kadety stal terčem obvinění, že podváděl při dostizích. Dále tu byla podivná záležitost s nebohým Allanem Brucem, kadetem, kterého se Churchill se svým kroužkem údajně pokusil vyšťipat z regimentu. Dokonce se objevily náznaky (z Bruceovy strany), že se Churchill věnoval praktikám v duchu Oscara Wilda – Churchillova matka sice zahájila nákladný soudní proces, který nepodložená obvinění rozcupoval, špína ale mívá tendenci ulpět.

Potom tu máme onu ošemetnou záležitost v Pretorii, kde Churchill prchl Búrům tak, že se ztratil při propuštění na podmínku a nechal kamarády na holičkách. A jeho politická kariéra... na mou duši přehlídka fušeřiny! V roli Churchillova odpůrce byste mohli obžalobu začít poukazem na to, jak se v úloze ministra vnitra vyrovnal s bouřlivými stávkami v letech 1910–1912. Vlastně byste ho mohli napadnout z prakticky jakékoli pozice: toryové totiž v úhrnu soudili, že se ke stávkujícím postavil příliš liknavě, zatímco do labouristického bestiáře se zapsal jako muž, který „střílel“ na neozbrojené dělníky ve velšském městečku Tonypandy – pravda je přitom taková, že policie nesáhla po ničem vražděnějším než po srolovaných příšpláštích.

V roce 1911 pak přišla fraška zvaná „obléhání Sidney Street“. Churchill tehdy vyrazil do londýnského East Endu, aby převzal osobní kontrolu nad přestřelkou mezi policií a tajuplným gangsterem s přezdívkou Ma-líř Peter, který nebyl nikdy dopaden a možná vlastně vůbec neexistoval.

Fotografie z místa Churchilla zachycují, jak směrem k předpokládaným anarchistickým teroristům vyhlíží zpoza rohu, přičemž ho cylindr připravuje o veškerou nenápadnost.

„Chápu, jaký úmysl sledoval fotograf,“ sdělil Dolní sněmovně flegmatik Balfour, „ale jaký úmysl sledoval pan ministr?“ Salvy smíchu. Jak každý věděl, odpověď zněla, že se snažil dostat do záběru.

To ovšem není nic proti tomu, co by Churchillův odpůrce vyhodnotil jako řadu kolosálních omylů během první světové války. Nejprve antverpský „přešlap“ či „fiasko“ z října 1914, kdy si Churchill vzal do hlavy, že je Antverpy třeba zachránit před Němci a že je toho schopný jenom a pouze on.

Čtyři nebo pět dní obranu přístavního města osobně vedl, dokonce měl formálně na povel celou Belgii. Jistý žurnalista zachytil napoleonské vystupování „v plášti zachumlaného pána s námořnickou čepicí. Klidně pokuřoval rozměrný doutník a pozoroval průběh bitvy, zatímco kolem přšely střepiny... Usmíval se a působil spokojeně.“

Antverpy zanedlouho kapitulovaly a všeobecně se ujal názor, že Churchillova intervence byla jen bezúčelnou snahou pomasírovat si ego a že po ní, abychom citovali *Morning Post*, „není způsobilý k dalšímu výkonu funkce“. Způsobilý nebo ne, udržel se na postu prvního lorda admirality, tedy ministra pro námořnictvo, dost dlouho na to, aby se stal strůjcem operace, kterou by jeho odpůrci popsali jako rozsáhlou a nevídanou vojenskou katastrofu – takovou ukázkou neschopného

velení, že je vedle ní útok lehké kavalerie u Balaklavy bravurní kousek. Churchillův pokus rozbít patovou situaci na západní frontě nejenže skončil ostudnou porážkou britských ozbrojených sil, ale stál život tolik Australanů a Novozélandců, že je tehdejší turecké tažení dodnes u protinožců hlavním zdrojem nadávek na Anglány a všeobecných antipatií k Britům.

Za bitvu o Gallipoli, známou též jako operace Dardanely, sklízel Churchill patrně vůbec nejostřejší výtky. Názory na jeho osobnost a na to, zda je tím pravým, kdo má vést zemi do války, ovlivňovala vzpomínka na fiasko určité ještě v roce 1940. I ty, kdo pokládali Churchilla za velkou osobnost (a takových byla většina), často vyděsil zdánlivým nedostatkem soudnosti, svým sklonem ke zveličování, k přehnanému zápalu, dokonce k hysterii. V roce 1931 ho vyhlídka na nezávislost Indie rozběsnila natolik, že nazval Mahátmu Gándhího „polonahým fakírem“ – slova, která dnes v Indii rozhodně nejsou zapomenuta.

V otázce odstoupení Eduarda VIII. špatně odhadl nálady veřejnosti a podle všeho zaujal postoj, že se anglický král může oženit s jakou paninkou se mu zachce, i kdyby to nakrásně byla rozvedená Američanka, protože od čeho by to jinak byl král? Za jeden projev na panovníkovu podporu – Eduard byl přitom paradoxně zastáncem nacistů a v případě svého setrvání na trůně by Churchillovi způsobil mnoho problémů – ho ve sněmovně vypískali a odmítli poslouchat.

Jeho nepřátelé si u něj všimli titánské sebestřednosti, touhy naskočit na každou vlnu či vlnku, na kterou to jen půjde, a vézt se na ní i dlouho po tom, co se roztříští v pěnu na pláži. Když ho odpůrci slyšeli pompézně bít na poplach proti Hitlerovi a nebezpečí německé remilitarizace, slyšeli člověka, který bil na poplach v minulosti a bude na něj bít zase a od něhož je už bití na